

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 29. – Ст. 927.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України, законів України "Про Вищу раду юстиції", "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження" // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 50. – Ст. 1990.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження: Закон України від 13.05.2010 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2010 р. – № 26. – Ст. 272.
7. Кодекс адміністративного судочинства України // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 35–36. – Ст. 446.
8. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

УДК [34: 316.75]: 342.22 (477)

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Калюжний Р.А., д.ю.н., професор

Юридичний інститут Національного авіаційного університету

У статті здійснюється розгляд правової ідеології в її розумінні як головного фактора становлення в Україні громадянського суспільства та правової держави.

Ключові слова: громадянське суспільство, правова держава, правова ідеологія, соціальні держава.

Калюжний Р.А. ПРАВОВАЯ ИДЕОЛОГИЯ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ФАКТОР СТАНОВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА / Юридический институт Национального авиационного университета, Украина

В статье осуществляется рассмотрение правовой идеологии в ее понимании в качестве главного фактора становления в Украине гражданского общества и правового государства.

Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, правовая идеология, социальные государство.

Kalyuzhnyy R.A. LEGAL PHILOSOPHY AS A FUNDAMENTAL FACTOR IN FORMATION IN UKRAINE OF THE RULE OF LAW AND CIVIL SOCIETY / Legal institute of the National aviation university, Ukraine

The article shall review legal ideology in its understanding as the key to the formation of civil society in Ukraine and the rule of law.

Key words: civil society, rule of law, legal ideology, social state.

Формування демократичної соціально-правової держави органічно пов'язане з формуванням громадянського суспільства, в якому забезпечується втілення і всебічний розвиток кожної особистості. Суттєва роль у здійсненні цих процесів належить правовій системі, її складовим – системі права, новим правовідносинам як формі творчої правової діяльності, яка освячена високорозвиненою правосвідомістю і правовою культурою [1, 57].

Сьогодні створюється фундамент незалежної національної правової системи України, яка, поки що, перебуває у стадії еволюційного розвитку і зберігає певні риси попередньої системи. Перехід від одного правопорядку як якісного сталого стану певної правової системи до іншого можливий лише через правовий хаос, який можна розуміти як надлишок норм процедур,

концепцій тощо, які, з одного боку, відтворюють (і це закономірно) стару правову культуру, правове мислення і правосвідомість, а з іншого – формують нову правову культуру, правове мислення і правосвідомість як певні духовні інструменти перетворення соціальної дійсності [2, 248-249].

Складні економічні, політичні, соціальні процеси в сучасному суспільстві демонструють нагальну необхідність нових підходів до багатьох невирішених проблем у праві та державотворенні. Отже, пропонуємо серед першочергових кроків до аналізу вельми необхідної і важливої проблематики пов'язаної з сутністю правової системи, зупинитися власне на тому, що вкладається в зміст правової ідеології, як визначається ця категорія, яким є сутнісне «наповнення» цієї категорії тощо.

Одним із структурних елементів правової системи виступає правова ідеологія, передумовами формування якої є: необхідність регулювання суспільних відносин шляхом впливу через правову ідеологію на правосвідомість громадян і інші елементи правової системи; необхідність попередження правового волюнтаризму, використання негативних правових явищ: правового нігілізму, масової дегуманізації й деморалізації; наявність правових норм і ціннісних орієнтирів, що вимагають оформлення засобами правової ідеології.

Важливою складовою правових відносин є правова свідомість, яка у свою чергу охоплює і правову психологію і правову ідеологію. Через це важливою проблемою юридичної науки є з'ясування ролі правової ідеології в життєдіяльності держави, формуванні суспільно-правових інтересів, підтриманні їх балансу, забезпеченні (національної безпеки) функціонування національної правової системи.

Ідеологія як складова свідомості є об'єктом філософського аналізу, який дає змогу розкрити евристичні (пізнавальні) можливості та соціальні сфери ідеології.

Термін «ідеологія» (у значенні – «вчення про ідеї») в суспільну науку на рубежі XVIII-XIX ст. увів французький учений Дестюг де Трасі. Упродовж двох століть ідеологія трактувалася по-різному: від негативного («спотворена свідомість») до винятково позитивного («марксизм-ленінізм – найвища форма свідомості, єдина наукова ідеологія»).

Насамперед відзначимо, що ідеологія має об'єктивне соціально-політичне коріння в умовах життя та свідомості людей. Як специфічна форма свідомості ідеологія формується в результаті диференціації суспільства, відокремлення церкви від держави, особливо з появою націй і виникненням їх суверенних держав. Ідеологія виникає з потреби для якоїсь частини суспільства здобути, залучити, забезпечити підтримку з боку населення своєї політики, певного політичного курсу, програми. Ідеологія може виконувати цю роль, оскільки, виражаючи інтереси груп, класів, націй, держав, відповідає їхнім світоглядним та комунікативним потребам. Саме тому ідеологія виступає також потужним засобом організації людей, управління ними та їхньою поведінкою.

На думку Л.С. Тупчієнко, ідеологія – це система поглядів та цілей, у яких усвідомлюються і оцінюються ставлення людей до дійсності та один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямовані на закріплення чи зміну (розвиток) даних суспільних відносин [3, 172].

Отже, ідеологія є необхідним і важливим елементом сучасного суспільного життя. Вона представлена широким спектром різних систем цінностей і програм їх реалізації. В Україні після кілька десятилітнього панування єдиної ідеології (комуністичної) та своєрідної деідеологізації суспільства поступово утверджується ідеологічний плюралізм.

Конституційний принцип (ст.15 Конституції України): жодна ідеологія не може визнаватися у якості обов'язкової. Цей принцип закріплює рівність ідеологій в українському суспільстві. Відсутність єдиної або обов'язкової ідеології не можна розуміти, у тому сенсі слова, що органи державної влади взагалі діють незалежно від будь-яких ідеологічних принципів, або знаходяться понад ідеологічною боротьбою в суспільстві. Наявність розмаїття, плюралізму ідеологій у соціальній, правовій державі – це показник її демократичності, відкритості різним ідейним поглядам, теоріям, повагою до ідеологічних спрямувань окремих соціальних груп.

Однак у державі – єдина національна правова система, тому тут украї необхідна і єдина, загальна, домінуюча правова ідеологія. Законодавство не може ґрунтуватися на різних типах правових ідеологій на користь тим чи іншим соціальним силам суспільства і потребам конкретної життєвої ситуації, яка, як правило, обмежена часовими і просторовими вимогами. Тому потрібна офіційна державна правова ідеологія, якої, на жаль, сьогодні в державі немає.

Правова ідеологія має поставати як моністична в її змістовному та функціональному підпорядкуванні торжеству принципу верховенства права, зорієнтованості на мету та завдання процесу соціальних змін, засобів їх правового забезпечення тощо [4, 280].

Несформованість вітчизняної правової ідеології регіоналізує вітчизняний правовий простір, породжує слабкість правової системи, поділяє єдину правову культуру на «східну» та «західну», призводить до втрати чітких політичних і духовних орієнтирів і, як наслідок, до перманентної політичної нестабільності, протистояння [5].

У сучасній юридичній літературі відмічається, що правова ідеологія як складова загальної ідеології не тільки виробляє певне розуміння соціальної дійсності, перспектив її розвитку, а й сприяє утвердженню певного громадського порядку, пропонує цінності, ідеали, норми права, які узасадничують Україну як країну, перспективи її розвитку [4, 280].

Ідеї, які повинні міститися у правовій ідеології, являють собою ціннісні орієнтири, які виявляють активний вплив на правомірну поведінку людини і розвиток суспільних відносин. Ці ідеї мають великий вплив на правотворчий процес, виступають по відношенню до правових норм оціночними орієнтирами.

Формування національної правової ідеології давно стало актуальним питанням українського правового життя, оскільки тут закладені, по-перше, ідейні противаги, обмеження, заборони по відношенню до неправомірних явищ і вчинків, а по-друге, ідейні стимули, мотиви, які сприяють виявленню і укріпленню правомірних засад у суспільстві.

Соціальне призначення правової ідеології виявляється у тому, що вона є продовженням буття права у соціально-правовій практиці, у системі суспільно-правових відносин, які реально складаються під впливом права.

Функціональність правової ідеології є проявом правового впливу на суспільне життя. Цей вплив характеризується певними шляхами, формами, способами, реалізацією принципів права у діяльності офіційних інституцій, а також нормативними, моральними, психологічними та іншими чинниками.

Зміст правової ідеології є широким і багатоманітним, вона містить у собі багато компонентів: це і стратегія законодавства, і принципи правового регулювання, і конституційне будівництво, адміністративно-правова та судово-правова реформи, і захист прав людини, і вдосконалення виборчого права, основ демократії, державності, зміцнення правозаконності, правопорядку і багато іншого.

У якості основної ідеї правової ідеології, на нашу думку, повинна виступати ідея природного права. Природно-правова складова правової системи відображає витоки права як невід'ємної якості людського буття, у якій закладена та міра свободи, обумовлена природою і людським спілкуванням, яка необхідна для нормального існування людини, відповідно звідси комплекс природних прав і обов'язків: право на життя, власність, особисту незалежність, щастя, обов'язок не посягати на життя, власність, свободу іншої людини. Ідея природного права виступає не тільки як надійний засіб обмеження всевладдя, але й як інструмент соціального захисту людини у державі.

Вкрай важливо пам'ятати про закономірності розвитку правового минулого країни, тому що будь-яка історія – не хаос безпорядних нагромаджень, а має власну логіку. Це відноситься і до юридичної історії, яка для науковців є «полем» правового аналізу. Будь-яка ідеологія повинна мати історичний аспект, якщо вона бажає претендувати на наукову обґрунтованість.

Громадській свідомості важливо усвідомити, проаналізувати юридичні уроки власної традиції права. Це дозволить українській правовій ідеї залишитися в духовних координатах вітчизняної правосвідомості, тобто розвинути національну правову свідомість. Без цього важко зрозуміти юридичний дух народу, його правові традиції, імпульси, переживання, стереотипи поведінки.

Інакше кажучи, питання стоїть про збереження в українській правосвідомості соціально-юридичної інформації, історичної правової пам'яті.

Правовій ідеології необхідно спиратися на юридичний досвід, досягнення загальнолюдської правової цивілізації, на «західну» та «східну» традиції права. Але тут необхідно обирати відповідний юридичний оптимум, дотримуючись при цьому міри, а не механічно прилаштовувати до національного правового середовища західні політико-правові інститути та цінності. Тобто творчо сприйняти, зрозуміти зміст і значення загальносвітової юридичної традиції і тільки потім запозичувати із цього досвіду те необхідне, що допомагає змінити українську соціально-правову дійсність у кращу сторону.

Важливим моментом правової ідеології є духовні, моральні, етичні начала. Наявність духовності у правовій ідеології – абсолютно необхідна умова її життєздатності та прогресивності. Духовність не дозволяє юридичному негативу стати домінуючим явищем у правовій системі суспільства. Моральний аспект у правовій ідеології повинен стати об'єднуючим початком юридичних постійних і змінюючих компонентів (ідей, теорій, гіпотез, схем, програм тощо).

Успіх або неуспіх будь-якої ідеології, у тому числі і правової, у величезній мірі залежить від її зв'язаності із культурними засадами життєдіяльності народу і соціуму. Отже, вона спрямована безпосередньо до суспільства, живе (обертається) у визначеному культурному середовищі, просторі, яке має особисті, власні традиції, звичаї, звички, стереотипи, образи сприйняття, оцінки, почуття соціальної дійсності. Правоідеологічні принципи та положення важливо поєднувати з культурним духом суспільства, не порушуючи при цьому соціокультурну матрицю. Ідеологія не може бути відокремлена від загального культурного контексту, тому що вона є його частиною.

Право, юридична система, у тому числі і правова ідеологія, не можуть залишатися осторонь від впливу релігії, її культури, її цінностей. Тим паче, що особливість національної дійсності пов'язана із багатоконфесійністю, чисельністю релігійних вірувань.

Як уособлення права, правова ідеологія – систематизоване уявлення щодо правової дійсності, в основу якої покладені сукупність пов'язаних між собою переконань, настанов, правових поглядів і норм, які формують суспільну та індивідуальну правосвідомість, сприяють утвердженню певного правового порядку, правовідносин, впливаючи на всі сфери соціального життя – економіку, політику, культуру, мораль тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оніщенко Н.М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: монографія / Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко; відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2011. – 176 с.
2. Цветков В.В. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / В.В. Цветков. – К.: Оріяни, 1998. – 393 с.
3. Тупчієнко Л.С. Політологія: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.С. Тупчієнко. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 268 с.
4. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія / Л.Г. Удовика. – Х.: Право, 2011. – 552 с.
5. Недюха М. Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології / М. Недюха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1724>.